

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA O‘ZBEKISTON BANK TIZIMIDA INTERNET VA MOBIL BANKING XIZMATLARINING IQTISODIY TA’SIRI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Muxitdinova Moxira Shovkat qizi

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya jarayoni bank xizmatlarining mazmuni, tezligi va iqtisodiy samaradorligini tubdan o‘zgartirdi. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasida bank sektorini transformatsiya qilish, moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish hamda zamonaviy moliya texnologiyalarini joriy etish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. 2020-yilda pandemiya sharoiti bank xizmatlarini masofadan ko‘rsatish zaruratini kuchaytirdi. 2020-yil 1-mart holatiga ko‘ra, masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 10,4 mln nafardan oshgan edi. 2022-yil 1-yanvar holatiga kelib bu ko‘rsatkich 20,2 mln nafarni tashkil etdi, ya‘ni ikki yil ichida qariyb 2 baravar o‘tdi. 2024-yil 1-yanvar holatiga masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni 44,1 mln nafarga yetdi, shundan 42,8 mln nafari jismoniy shaxslar, 1,3 mln nafari tadbirkorlik subyektlari hissasiga to‘g‘ri keldi.

2025-yilda o‘‘sish yanada jadallashdi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma‘lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatida masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 52,9 mln nafarni tashkil etgan bo‘lsa, yil davomida ushbu ko‘rsatkich keskin oshib bordi. 2025-yil 1-oktabr holatiga foydalanuvchilar soni 74 mln nafardan oshdi, ularning 97 foizdan ortig‘ini jismoniy shaxslar tashkil etdi. Internet va mobil bankingning iqtisodiy ta‘siri, avvalo, naqdsiz hisob-kitoblar hajmining ortishida namoyon bo‘ldi. 2025-yilda muomaladagi bank kartalari soni 68,2 mln donaga yetib, 2024-yilga nisbatan 10 foizga oshdi. 430 mingdan ortiq to‘lov terminallari orqali amalga oshirilgan to‘lovlar hajmi 460,3 trln so‘mni tashkil etib, avvalgi yilga nisbatan 1,4 baravar ko‘paydi. Bu holat savdo, xizmat ko‘rsatish va aholi daromadlarining bank aylanmasiga yanada faol jalb etilayotganini ko‘rsatadi.

Mobil banking xizmatlari ayniqsa yuqori o‘‘sish sur‘atini namoyon etdi. 2025-yilda banklarning mobil ilovalari orqali jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshirilgan onlayn operatsiyalar hajmi 645,6 trln so‘mni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 1,6 baravar oshdi. Jumladan, onlayn depozit operatsiyalari 99,3 trln so‘m, onlayn konversiya operatsiyalari 55,8 trln so‘m, onlayn mikrokreditlar 38,6 trln so‘m hamda kreditlarni masofadan so‘ndirish operatsiyalari 46,7 trln so‘mni tashkil etdi. Mazkur ko‘rsatkichlar mobil banking endilikda nafaqat to‘lov vositasi, balki omonat, kredit,

valyuta ayirboshlash va shaxsiy moliyani boshqarish platformasiga aylanganligini tasdiqlaydi. Raqamli xizmatlarning yana bir muhim iqtisodiy natijasi bank xizmatlari xarajatlarining kamayishi va mijozlar vaqtining tejalishidir. Avvallari bank filialiga tashrif buyurishni talab qilgan hisob-kitoblar, kredit to'lovlari, depozit ochish, bank kartasiga buyurtma berish hamda identifikatsiya jarayonlari bugungi kunda mobil ilovalar orqali bir necha daqiqada amalga oshirilmoqda. Bu esa banklarning operatsion xarajatlarini qisqartirish bilan birga, aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

2025-yilda raqamli to'lov infratuzilmasi ham sezilarli darajada rivojlandi. QR-online tizimi orqali tadbirkorlik subyektlariga taqdim etilgan QR-kodlar soni qariyb 139 ming donaga yetdi. NFC texnologiyasi asosida amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi esa 61,1 trln so'mni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 1,4 baravar oshdi. Bu esa kichik biznes va xizmat ko'rsatish sohasida zamonaviy to'lov texnologiyalarining keng joriy etilayotganidan dalolat beradi. Raqamli transformatsiya jarayonida bank tizimining rivojlanishiga davlat tomonidan yaratilgan huquqiy-me'yoriy baza ham muhim ta'sir ko'rsatdi. Xususan, 2020–2025-yillarda bank sektorini isloh qilish strategiyasi doirasida tijorat banklarida zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish, masofaviy bank xizmatlari ulushini oshirish, raqamli identifikatsiya, biometrik autentifikatsiya hamda ochiq API (Open Banking) texnologiyalarini bosqichma-bosqich tatbiq etish bo'yicha qator amaliy ishlar amalga oshirildi. Natijada bank xizmatlaridan foydalanish qulayligi ortib, mijozlar ehtiyojiga yo'naltirilgan yangi raqamli mahsulotlar soni sezilarli darajada ko'paydi.

2020–2025-yillarda tijorat banklari o'rtasidagi raqobatning kuchayishi ham internet va mobil banking xizmatlari rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Deyarli barcha yirik tijorat banklari o'z mobil ilovalarini yangilab, ular orqali omonat ochish, kredit olish, kommunal to'lovlarni amalga oshirish, xalqaro pul o'tkazmalarini qabul qilish, valyuta ayirboshlash, sug'urta xizmatlaridan foydalanish va investitsiya operatsiyalarini bajarish imkoniyatlarini yaratdi. Natijada mijozlarning bank filiallariga tashrif buyurish ehtiyoji sezilarli darajada kamaydi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda banklararo chakana to'lov tizimlari orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni va hajmi ham izchil o'sdi. Xususan, tezkor to'lov tizimi orqali bajarilgan operatsiyalar hajmi o'tgan yilga nisbatan sezilarli darajada ortib, iqtisodiyot subyektlari o'rtasida real vaqt rejimida hisob-kitoblarni amalga oshirish imkoniyati yanada kengaydi. Bu esa pul mablag'larining aylanish tezligini oshirish, xo'jalik yurituvchi subyektlarning likvidligini yaxshilash hamda iqtisodiy faollikni rag'batlantirishga xizmat qildi.

Shuningdek, raqamli bank xizmatlari moliyaviy inklyuziya darajasining oshishida ham muhim omil bo'ldi. Avvallari bank infratuzilmasi yetarli darajada rivojlanmagan hududlarda istiqomat qiluvchi aholi mobil ilovalar orqali bank

hisobvaraqlarini boshqarish, to'lovlarni amalga oshirish, kredit va omonat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa bank xizmatlarining hududiy qamrovini kengaytirish bilan birga, aholining rasmiy moliya tizimiga jalb etilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Biroq raqamli transformatsiya jarayoni ayrim muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Jumladan, kiberjinoyatlar sonining ortishi, fishing va ijtimoiy muhandislik usullari orqali amalga oshirilayotgan firibgarlik holatlari, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash masalalari banklar oldidagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shu sababli tijorat banklari tomonidan axborot xavfsizligi tizimlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, sun'iy intellekt asosidagi antifrod tizimlarini joriy etish hamda mijozlarning raqamli savodxonligini oshirish bo'yicha muntazam ishlar olib borilmoqda.

Raqamli transformatsiya banklar faoliyatining moliyaviy natijalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy bank xizmatlarini ko'rsatishda filial binolari, qog'oz hujjatlar, naqd pul bilan ishlash va qo'shimcha xodimlar xarajatlari yuqori bo'lsa, internet va mobil banking xizmatlari ushbu xarajatlarni sezilarli darajada qisqartirmoqda. Natijada banklarning operatsion samaradorligi ortib, mijozlarga xizmat ko'rsatish tannarxi pasaymoqda. Xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, raqamli kanallar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar bank filiallarida bajariladigan operatsiyalarga nisbatan bir necha baravar arzon hisoblanadi. Shu sababli O'zbekiston tijorat banklari ham asosiy e'tiborni raqamli xizmatlar ulushini oshirishga qaratmoqda.

Bank tizimining raqamlashtirilishi iqtisodiyotda naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga ham sezilarli hissa qo'shmoqda. Markaziy bankning 2025-yil yakunlari bo'yicha hisobotida qayd etilishicha, bank kartalari, QR-kod, NFC texnologiyalari va mobil ilovalar orqali amalga oshirilayotgan tranzaksiyalar hajmining muntazam o'sib borishi yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish, moliyaviy oqimlarning shaffofligini ta'minlash hamda soliq tushumlarining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli to'lovlar tizimining kengayishi natijasida davlat budjeti daromadlarini shakllantirish mexanizmlarining samaradorligi ham ortmoqda.

So'nggi yillarda FinTech kompaniyalari faoliyatining rivojlanishi ham bank sektoridagi raqamli transformatsiyani jadallashtirdi. Elektron hamyonlar, tezkor to'lov platformalari, raqamli kreditlash xizmatlari va onlayn identifikatsiya tizimlari banklar bilan hamkorlikda yangi moliyaviy mahsulotlarni yaratishga xizmat qilmoqda. Natijada mijozlar uchun bank xizmatlaridan foydalanish yanada qulaylashib, xizmatlar sifati va tezkorligi oshmoqda. Bu esa banklar o'rtasidagi raqobatni kuchaytirib, innovatsion mahsulotlar sonining ortishiga olib kelmoqda.

Shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarining bank tizimiga kirib kelishi internet va mobil banking xizmatlarining yangi bosqichga ko'tarilishiga zamin yaratmoqda. Bugungi kunda ayrim tijorat banklarida mijozlarga 24/7 rejimida xizmat ko'rsatuvchi chatbotlar, avtomatik kredit skoring tizimlari, biometrik autentifikatsiya

va firibgarlikni aniqlashning intellektual algoritmlari joriy etilgan. Bunday texnologiyalar inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirish, xizmat ko‘rsatish tezligini oshirish va operatsion xavflarni minimallashtirish imkonini bermiqda.

Raqamli transformatsiya sharoitida bank xizmatlarining ommalashuvi aholining moliyaviy madaniyatini rivojlantirishni ham taqozo etmoqda. Mobil banking ilovalaridan samarali foydalanish uchun aholining raqamli savodxonligini oshirish, axborot xavfsizligi qoidalariga rioya qilish hamda internet firibgarligi holatlarining oldini olish bo‘yicha tizimli targ‘ibot ishlarini kuchaytirish zarur. Ayniqsa, keksalar va chekka hududlarda yashovchi aholi o‘rtasida raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan transformatsiya jarayonlari xalqaro moliya institutlari tomonidan ham ijobiy baholanmoqda. Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va Osiyo taraqqiyot banki hisobotlarida mamlakatda raqamli moliyaviy xizmatlar infratuzilmasining izchil rivojlanayotgani, to‘lov tizimlarining modernizatsiya qilinayotgani hamda moliyaviy inklyuziyani kengaytirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar alohida e‘tirof etilgan. Bu esa O‘zbekiston bank tizimining xalqaro standartlarga moslashib borayotganini va investitsion jozibadorligi ortayotganini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, internet va mobil banking xizmatlarining rivojlanishi bank sektorining raqamli transformatsiyasini jadallashtirish bilan bir qatorda mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘shishiga ham xizmat qilmoqda. Ushbu xizmatlarning keng joriy etilishi moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, bank operatsiyalarining shaffofligini ta‘minlash, aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish va iqtisodiy jarayonlarni raqamlashtirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, internet va mobil banking texnologiyalarini yanada rivojlantirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish hamda innovatsion moliyaviy mahsulotlarni yaratish O‘zbekiston bank tizimining uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida: PF–5992-son Farmoni, 2020-yil 12-may. – Toshkent, 2020. – URL: <https://lex.uz/docs/4811025>
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2025-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2025. – URL: <https://cbu.uz>
3. Ozili P. K. Impact of Digital Finance on Financial Inclusion and Stability // *Borsa Istanbul Review*. – 2018. – Vol. 18, No. 4. – P. 329–340. – DOI: 10.1016/j.bir.2017.12.003.

4. Arner D. W., Barberis J. N., Buckley R. P. The Evolution of FinTech: A New Post-Crisis Paradigm? // *Georgetown Journal of International Law*. – 2016. – Vol. 47, No. 4. – P. 1271–1319.
5. Maxmudova M. O‘zbekiston bank sektorida raqamli transformatsiya jarayonlari // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar* ilmiy elektron jurnali. – 2023. – URL: <https://iqtisodiyot.tsue.uz/journal/index.php/iit/article/download/311/348>

